

ส่วนที่ 2 พัฒนาการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชน

เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชน และความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนทำให้เกิดทุนทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน

1. ความเป็นมาและปัญหา

การให้สัมปทานป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวทางมติ ๕ รัฐมนตรีเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2511 โดยกำหนดให้การอนุญาตทำไม้กระยาเลยป่าบก ต้องทำในรูปสัมปทานทำไม้ระยะยาว มีอายุสัมปทานครั้งละ 30 ปี สัมปทานแต่ละแห่งมีพื้นที่ป่าโดยเฉลี่ยประมาณ 156,250 ไร่ และกรมป่าไม้ได้ออกระเบียบให้มีการแบ่งสัมปทานทำไม้แต่ละแห่งออกเป็น 10 ตอน ตอนละ 3 แปลง กำหนดให้ทำไม้ออกได้ปีละ 1 แปลง โดยทำไม้ออกในระบบเลือกตัด (Selective system) เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้จะเป็นผู้ออกไปตรวจวัด คัดราคัดเลือกไม้ที่ได้ขนาดตัดฟัน ผู้ได้รับสัมปทานทำไม้ส่วนมากเป็นบริษัท (จังหวัด) ทำไม้จำกัด และมีองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และบริษัทไม้อัดไทย จำกัด ได้รับสัมปทานเป็นส่วนน้อย (ประยงค์ เนตรยารักษ์ และบัณฑิต อ่อนดำ, 2535)

สำหรับบ้านท่าวังไทรและบริเวณใกล้เคียงนั้นไม้สัมปทานทำไม้ครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2510-2511 โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นผู้ได้รับสัมปทาน และครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2530-2531 บริษัทไม้จังหวัดนครราชสีมาเป็นผู้ได้รับสัมปทาน

การสัมปทานทำไม้ในครั้งแรก ประมาณ ปี พ.ศ. 2510-2511 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้รับสัมปทานทำไม้ในอาณาบริเวณพื้นที่ตั้งแต่อำเภอปากช่องจนถึงตำบลวังหมี อำเภอปักธงชัย โดยตัดไล่ลงมาตั้งแต่แปลงที่ 1 จากบ้านวังหมีทางทิศตะวันออกของบ้านท่าวังไทร ลงมาถึงป่าไม้ในบริเวณหมู่บ้านซึ่งเป็นแปลงที่ 5 การตัดไม้จะตัดเฉพาะไม้ใหญ่ที่ได้ขนาดเหลือไว้แต่ไม้ตามหัวไร่ปลายนา และทำทางเพื่อชักลากไม้จากตำบลวังหมีไปออกทางอำเภอปากช่อง ผลจากการตัดไม้และทำทางชักลากไม้ทำให้ชาวบ้านเริ่มอพยพเข้ามามากขึ้นพร้อมทั้งจับจองพื้นที่ทำกินและบุกเบิกป่าบางส่วน ภายหลังการตัดถนนชาวบ้านเริ่มปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการปลูกพริก ฝ้าย ละหุ่ง ซึ่งชาวบ้านใช้ที่ดินในการปลูกข้าวโพดเป็นเวลานานทำให้สภาพของดินเสื่อมโทรมลง ต้องใช้ปุ๋ย

เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ราคาข้าวโพดกลับตกต่ำลงขณะเดียวกันสภาพป่าที่เคยมีอยู่ในหมู่บ้านมีจำนวนลดลง เนื่องจากการสัมปทานทำไม้และการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้าน ป่าที่เหลืออยู่จึงมีเฉพาะตามหัวไร่ปลายนาและป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ จากสภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาฝนแล้งในระหว่างนั้น น้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกและใช้สอย เมื่อไม่มีป่าก็ไม่มีน้ำชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าจึงรวมตัวกันเพื่อรักษาป่าที่เหลืออยู่ ต่อมาไม่นานทางการได้ให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทในจังหวัดเนื่องจากไม้ที่เหลือจากสัมปทานครั้งแรกสามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้อีก การสัมปทานทำไม้ครั้งที่สองจึงเริ่มขึ้นและมีความรุนแรงมากกว่าครั้งที่ผ่านมา

ประมาณปี พ.ศ. 2530-2531 บริษัทไม้ในจังหวัดได้เข้ามาตัดไม้ที่เหลือตามหัวไร่ปลายนาและรอบๆ หมู่บ้าน ทั้งไม้เล็กไม้ใหญ่ถูกตัดโค่นลงอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการตัดตามขนาดอย่างที่กฎระเบียบของทางราชการได้กำหนดไว้ ชาวบ้านกล่าวว่า “เขาตัดหมดทั้งไม้เล็กไม้ใหญ่ ไม้ทุกต้นในหมู่บ้านโค่นตึกราจนหมดแล้ว ตัดกันทั้งวันทั้งคืน ไม่มีหยุด” ถึงแม้ว่าการตัดไม้จะยังไม่ได้นำบุกรุกเข้าไปในเขตป่าชุมชนซึ่งมีการจัดตั้งขึ้นในช่วงปีเดียวกัน แต่ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในกลุ่มชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันเพื่อต่อต้านสัมปทานป่าไม้ของบริษัททำไม้ในจังหวัด

ปี 2531 ป่าทำเลที่กันไว้เริ่มกลายสภาพป่าเป็นป่าชุมชน เกือบถูกทำลายสิ้นไป ด้วยนโยบายสัมปทานการทำไม้ เมื่อทุ่งหญ้าทำเลเลี้ยงสัตว์ที่กันไว้ในปี 2506 ถึงปี 2530 ไม้ที่หลงเหลือและที่ปล่อยโตขึ้นตามธรรมชาติ มีขนาดใหญ่ขึ้น และกลายเป็นผืนป่าทดแทน ปีนั้นผืนป่าแห่งนี้ก็ถูกหมายปองโดยบริษัทนครราชสีมาค้าไม้ ซึ่งได้ขอเข้ารับสัมปทานทำไม้ในเขตบ้านท่าวังไทร ไม้ใหญ่ตามหัวไร่ปลายนารอบๆ หมู่บ้านถูกโค่นลง และถูกชักลากไปตามเส้นทางออกจากบ้านท่าวังไทร สู่ตำบลวังหมี ออกอำเภอปากช่องและไม้เล็กที่ยังไม่ได้ขนาดก็ถูกทำลายลงไปด้วย บริเวณผืนป่าชุมชน ซึ่งมีไม้ยางนาขนาด 2 คนโอบ และมีไม้ใหญ่อีกมากมาย กลายเป็นเป้าหมายของบริษัทนครราชสีมาค้าไม้ที่พยายามจะเข้ามาตัดโค่นด้วย ชาวบ้านท่าวังไทร ไม่พอใจต่อการกระทำของบริษัทมาก และเกิดความหวงแหนไม้ในบริเวณที่พวกตนรักษาไว้ จึงมีการคัดค้านการทำไม้ของบริษัทในนามของ “ชมรมอนุรักษ์บ้านท่าวังไทร”

ความไม่พอใจของชาวบ้าน เริ่มด้วยการพยายามคัดค้าน การตัดโค่นไม้ในพื้นที่ เมื่อมีการตัดไม้ที่ไม่ได้ขนาด และการทำหนังสือร้องเรียนกับนายสมบูรณ์ จิระมากร (สมาชิกสภาราษฎรพรรคประชาธิปัตย์ขณะนั้น) ร้องเรียนต่อนายอำเภอปักธงชัย ตลอดจนผู้ว่าราชการจังหวัด (นายไสว

พราหมณ์) แต่ก็ปรากฏว่าไม่ได้รับความสนใจที่จะแก้ไข จนกระทั่งชาวบ้านได้ตัดสินใจ ส่งตัวแทนเดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนกับนายสนั่น ขจรประศาสน์ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้น) เหตุการณ์การตัดไม้ที่บ้านท่าวังไทร ยังไม่คลี่คลายดี ทางภาคใต้ก็เกิดवादภัยที่ร้ายแรง ไม้ซุงหลายท่อนถูกน้ำทะเลลักจากภูเขา ทับถมบ้านเรือนและชีวิตผู้คน โดยเฉพาะที่อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช คณะรัฐมนตรีในขณะนั้นจึงมีมติยกเลิกการให้สัมปทานการทำไม้ (มกราคม 2532) ไม้ใหญ่ที่หลงเหลือของบ้านท่าวังไทร จึงรอดพ้นเงื้อมมือของบริษัทสัมปทานทำไม้ไปด้วย

2. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชน

ผลพวงของการจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดินของคนรุ่นแรก มิได้ส่งผลเพียงแคให้บ้านท่าวังไทรมีการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมเท่านั้น แต่พื้นที่ที่ถูกกันเอาไว้เป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชุมชน ได้กลายมาเป็น “ป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร” ซึ่งกลายเป็นรูปแบบการรักษา อนุรักษ์ ป่าฟื้นฟูสภาพป่าที่เกิดจากการร่วมมือของคนในชุมชนที่ต้องการสืบสานป่าให้กับคนรุ่นลูกหลานต่อไป

ภาพที่ 10 แสดงจุดที่ตั้งบริเวณป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร

ที่มา: จากการสำรวจ (กุมภาพันธ์ 2547)

ปี 2506 พื้นที่ที่ห่างจากที่ตั้งบ้านเรือนไป ประมาณ 2 กิโลเมตร ทางทิศตะวันตก ซึ่งมีสภาพเป็นทุ่งหญ้า จำพวกหญ้าแฝก หญ้าคาผืนใหญ่ และมีไม้ป่าจำพวก ยาง ประดู่ แดง กระโดน ฯลฯ อยู่ประปราย ทุ่งหญ้านี้ได้เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าจำพวก กระทิง วัวแดง ที่มาจากอุทยานเขาใหญ่ ออกมาหากิน และเมื่อชุมชนขยายขึ้น บริเวณทุ่งหญ้าแห่งนี้ก็ถูกบุกเบิกเป็นที่ทำกินของชาวบ้านในชุมชน อย่างไรก็ตามชุมชนเห็นว่า ถ้าหากยังคงปล่อยให้มีการบุกเบิกที่ดินออกไปเรื่อย ก็จะไม่มีความคุ้มค่าเหลือให้สัตว์เลี้ยง ชุมชนจึงได้กันที่จำนวน 200 ไร่ เอาไว้เป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชุมชนและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าและไม่ให้มีการบุกเบิก ถากถาง ชุมชนได้ใช้ประโยชน์เป็นกิจวัตร วัวควาย ผูกใหญ่เข้าไปกินหญ้าวันแล้ววันเล่า ครั้นนานเข้า บริเวณที่เคยเป็นทุ่งหญ้าที่เป็นอาหารของวัวควาย และสัตว์แห่งนี้ ก็มีต้นไม้เล็กๆ พืชขึ้นมา ไม้เล็ก ไม้หน้อยค่อยๆ เติบโต แทรกผืนดินออกมา ยืนตระหง่าน ปีแล้วปีเล่า พื้นที่ที่เคยเป็นทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ ก็แปรเปลี่ยนเป็นป่าที่มีไม้ชนิดต่างๆ มากมายมาทดแทน และในที่สุด ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชุมชน กลายเป็นผืนป่าชุมชน ที่ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนจากการเอาสัตว์เลี้ยงไปกินหญ้า มาเป็นการอนุรักษ์รักษาผืนป่านั้นให้ดำรงอยู่

ในปี 2530 มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ได้ดำเนินงานโครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณหมู่บ้านรอบป่าเขาใหญ่ (Khao Yai Buffer Zone Development Project) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดปัญหาการเข้าป่าล่าสัตว์ตัดไม้และเก็บหาของป่าด้วยการส่งเสริมอาชีพวนเกษตรเพื่อให้ราษฎรมีรายได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูป่าบริเวณรอบแนวเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ให้เป็นแนวทางกันชนของป่าอนุรักษ์ที่สำคัญแห่งนี้ จากการคลุกคลีกับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายรวมถึงหมู่บ้านท่าวังไทร โครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ฯ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ได้ตระหนักในความสำคัญและปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าโดยรอบ ดังนั้นเมื่อกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้จัดทำโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 ในปีพ.ศ. 2537 (โชคดี ปรโลกันนท์, 2547) “มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ จึงได้เข้าร่วมโครงการฯ ขออนุญาตจากกรมป่าไม้เข้าดำเนินงานปลูกป่าในพื้นที่เขาแผงม้ารวมไปจนถึงพื้นที่บริเวณบ้านท่าวังไทรเพื่อถวายเป็นราชสักการะโดยยึดหลักตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานว่าการปลูกป่าจะไม่ทำการตัดฟันถากถางไม้ท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมรวมทั้งไม่มีการเก็บริบสุ่มเผาและจะปลูกต้นไม้ให้มีความหลากหลายให้มากที่สุดโดยจะปลูกต้นไม้อย่างน้อย 15 ชนิด ไร่ละ 250 ต้น ในพื้นที่ที่เป็นเขาสูงชัน จะปลูกจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำไม้ที่ปลูกจะเป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่มีขึ้นอยู่เดิม นอกจากการปลูกไม้ยืนต้นแล้วยังได้ปลูกเสริมต้นไม้ที่เป็นพืชอาหารของสัตว์ป่าในพื้นที่ด้วยเพื่อเป็นการเพิ่มอาหารให้กับสัตว์ป่าและเพิ่มความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช เช่น กัลยป่า หว้า ไทร ตะขบ หม่อน

กระท้อนป่า ฯลฯ การป้องกันไฟป่า ปัจจัยสำคัญของการฟื้นฟูป่า นอกจากการปลูกป่า การป้องกันไฟป่าเป็นอีกปัญหาที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ได้ให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น โดยเน้นการป้องกันปัญหาที่ต้นเหตุด้วยการทำความเข้าใจกับชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ซึ่งได้รับการตอบรับและความร่วมมือจากชุมชนรอบข้างเป็นอย่างดีทำให้ปัญหาไฟป่าที่เกิดจากมนุษย์ที่เคยเกิดเป็นประจำไม่เกิดขึ้นเลยตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการฯ (อรทัย โยษกลาง, 2547) “ในส่วนของชาวบ้านมีความเข้าใจว่า ทางโครงการฯ เข้ามาเพื่อช่วยให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีจากการประกอบอาชีพ ช่วยส่งเสริมและแก้ปัญหาการทำมาหากินของชาวบ้าน และลดการทำลายป่า การเข้าหาของป่าในเขตอุทยาน และสนับสนุนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อกิจกรรมซึ่งเสริมอาชีพและการอนุรักษ์ป่าได้”

ในขณะเดียวกันผืนป่าจำนวน 200 ไร่ ที่ชาวบ้านมีการดูแลรักษาไว้และปล่อยให้ไม้เติบโตตามธรรมชาติ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ทำเลี้ยงสัตว์ก็เป็นสิ่งยืนยันว่า ชุมชนแห่งนี้ได้มีการเห็นความสำคัญของป่าที่ต้องรักษาอนุรักษ์ไว้อยู่แล้ว ทางโครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ จึงแนะนำให้ชาวบ้านตั้งเป็น “ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร” เพื่อที่จะรักษาดูแลป่าผืนนี้ต่อไป โดยร่วมกันตั้งคณะกรรมการดูแลรักษา มีสมาชิก และมีกิจกรรมต่างๆ ในการฟื้นฟูสภาพป่าให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น “ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร” จึงถือกำเนิดขึ้นในปี 2531 และเพื่อให้ป่าดำรงอยู่โดยไม่ถูกทำลาย ชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งกฎ ระเบียบ ในการดูแลรักษา โดยชุมชนเชื่อว่า “การดูแลรักษาจะต้องเกิดจากความร่วมไม้ร่วมมือของคนภายในชุมชนเองเป็นหลักเสียก่อน”

“ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร” จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2531 พร้อมกับการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยชาวบ้านประชุมร่วมกันคัดเลือกประธานชมรมฯ เลขานุการ คณะกรรมการ เพื่อดำเนินงานทางด้านการจัดการป่าชุมชน เช่น การปลูกเสริม การทำแนวกันไฟ การปักเขตป่าชุมชน การจัดเวรยามดูแลป้องกันไฟป่า พร้อมทั้งบริหารกองทุนประมาณ 200,000 บาท ที่ทางมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการแต่งตั้งประธานกรรมการป่าชุมชนขึ้นมาอีกหนึ่งตำแหน่งซึ่งมาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับป่าชุมชนโดยเฉพาะ เช่น การปลูกเสริม (ปัจจุบันหยุดการปลูกเสริม) การทำแนวกันไฟ การจัดเวรยามดูแลรักษาป้องกันไฟป่า การเป็นวิทยากรเพื่อบรรยายในเรื่องการจัดการป่าชุมชนให้กับผู้มาเยี่ยมชมและเป็นวิทยากรนอกสถานที่เมื่อได้รับเชิญ โดยจะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเงินกองทุนแต่อย่างใด และประธานชมรมอนุรักษ์ป่าฯ จะทำหน้าที่เกี่ยวกับกองทุนเพียงอย่างเดียวแต่คณะกรรมการทั้งหมดจะเป็นชุดเดียวกันร่วมกันทำงาน

และร่วมกับชาวบ้านในการวางกฎระเบียบของป่าชุมชนและบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ

การเลือกตั้ง กำหนดเลือกกันในเดือนมีนาคมของทุกปี แต่ที่ผ่านมาใช้ความเหมาะสมตามสถานการณ์แต่ละปี โดยชาวบ้านจะเป็นผู้เสนอชื่อ และลงคะแนนเสียงตำแหน่งต่างๆ ประกอบไปด้วย (ดูรายชื่อคณะกรรมการเพิ่มเติมที่ภาคผนวก)

1. ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน 1 ตำแหน่ง
2. ประธานชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร 1 ตำแหน่ง
3. รองประธานคณะกรรมการป่าชุมชน 1 ตำแหน่ง
4. เลขานุการ 1 ตำแหน่ง
5. เภรัญญิก 1 ตำแหน่ง
6. คณะกรรมการป่า (ตามความเหมาะสม)
7. ที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชนฝ่ายสงฆ์ 1 ตำแหน่ง
8. ที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชนฝ่ายฆราวาส 3 ตำแหน่ง

การเลือกตั้งผู้ที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนจะดูจาก

1. เป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต ไม่เอาเปรียบชาวบ้าน
2. เป็นคนทำงานเพื่อส่วนรวม
3. มีฐานะดี มีความพร้อมในทุกด้าน
4. เป็นคนที่ชาวบ้านเกรงใจ
5. เป็นคนที่เคยทำงานและเคยเป็นผู้นำมาก่อน

การเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนนั้น โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเลือกผู้ที่เคยทำหน้าที่มาแล้วและได้รับความไว้วางใจให้ทำหน้าที่ต่อไป ซึ่งทำให้ปีที่ผ่านมาไม่มีการเปลี่ยนแปลงกรรมการชุดใหม่เลย นอกเสียจากผู้ที่ได้รับเลือกจะขอถอนตัวออกไปจึงจะมีการเลือกคนใหม่ขึ้นมาแทน และปัจจุบันผู้นำที่ร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนจะให้สมาชิกในหมู่บ้านที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนร่วมเป็นกรรมการ ตลอดจนผู้นำชุมชนชุดร่วมกันริเริ่มทำป่าชุมชนในช่วง แม้ปัจจุบันได้แยกเขตการปกครองหมู่บ้านไปแล้ว เช่น บ้านวังสีทอง ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของป่าชุมชน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา มีประธานชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทรมาแล้ว 5 คน ได้แก่ ส.ต.โป๊ะ นาคารักษ์ นายอรรถัย โยษกลาง (เป็นประธานชมรมฯ 2 ปี) นายฉลุย กองอาสา นายบุญช่วย เสลาคร นายพิศาล ดกกลาง และประธานชมรมฯ คนปัจจุบันคือ นายวิเชียร ศรีวงศ์ เดือน สำหรับประธานคณะกรรมการป่าชุมชนคนแรก คือ นายสนิท พึ่งโค นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534-2548 ปัจจุบันมีนายอรรถัย โยษกลางเป็นประธานป่า “ประธานต้องมีความพร้อมในทุกๆ อย่าง มีฐานะ ไม่เดือนร้อนในเรื่องการทำมาหากิน” (สมคิด สุพรม, 2547)

บทบาทหน้าที่คณะกรรมการป่าชุมชนในแต่ละปีจะขึ้นอยู่กับนโยบายของประธาน คณะกรรมการป่าชุมชนและประธานชมรมอนุรักษ์ป่าฯ แต่หน้าที่โดยรวมของคณะกรรมการป่าชุมชนจะมีหน้าที่ในการไต่ตรอง ไต่สวนในเรื่องของป่าและมีสิทธิในการพิจารณาความเดือนร้อนของชาวบ้านและควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของชาวบ้านให้เป็นไปตามระเบียบของป่าชุมชนที่ได้กำหนดขึ้น

อย่างไรก็ตามคณะกรรมการป่าชุมชนยังต้องทำหน้าที่ในการบริหารเงินกองทุนที่ทางมูลนิธิคุ้มครองฯ มอบให้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการปล่อยกู้ให้กับชาวบ้านได้นำไปประกอบอาชีพ เป็นการป้องกันไม่ชาวบ้านเข้าบุกรุกพื้นที่ป่าของเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่หรือเข้าไปตัดไม้ในเขตป่าชุมชน ซึ่งเงินจำนวนนี้คณะกรรมการป่าจะต้องบริหารกันเอง ชาวบ้านที่มากู้ยืมเงินจากทางชมรมอนุรักษ์ป่าฯ จะเป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งเมื่อเข้ามากู้ยืมเงินจากทางชมรมอนุรักษ์ป่าฯ จะถือเป็นสมาชิกของป่าชุมชนไปโดยปริยาย ชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกป่าเกือบทั้งหมดหมู่บ้านยกเว้นชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่และไม่เคยได้เงินกู้จากชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านวังไทร จึงไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกป่าชุมชนแต่เมื่อมีกิจกรรมทุกคนจะให้ความร่วมมือในการทำงานเป็นอย่างดี

สำหรับเงินที่ปล่อยกู้จะให้ครอบครัวละประมาณ 2,000-3,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท/เดือน หรือร้อยละ 12 บาท/ปี ดอกเบี้ยที่ได้รับจากชาวบ้านร้อยละ 40 จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกร้อยละ 30 จะนำไปพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนที่สองร้อยละ 10 จะใช้ในกิจกรรมของป่าชุมชนซึ่งเป็นข้อระบุที่ทางมูลนิธิฯ ได้กำหนดไว้ ส่วนอีกร้อยละ 60 จะเก็บไว้เป็นเงินกู้ในครั้งต่อไป การปล่อยกู้นั้น ประธานชมรมอนุรักษ์ป่า จะให้ชาวบ้านรวมกลุ่มๆ ละ 7-8 คน ให้มีหัวหน้ากลุ่ม และเลขานุการของกลุ่ม หัวหน้ากลุ่มจะทำหน้าที่ในการติดตามเงินคืนจากสมาชิก รวบรวมเงินส่งให้กับประธานชมรมฯ และรับผิดชอบหากสมาชิกไม่สามารถส่งเงินคืนได้ตามกำหนด เลขานุการจะทำหน้าที่จัดบันทึกการกู้ยืมเงิน การส่งเงินคืนของสมาชิกและทำรายงานส่งให้กับประธานชมรม ซึ่ง

ปัจจุบันการดำเนินงานงบประมาณดังกล่าวไม่มีความเคลื่อนไหวใดๆ เนื่องจากที่ผ่านมายังมีปัญหาเรื่องการติดตามการกู้ยืมอยู่

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งป่าชุมชน

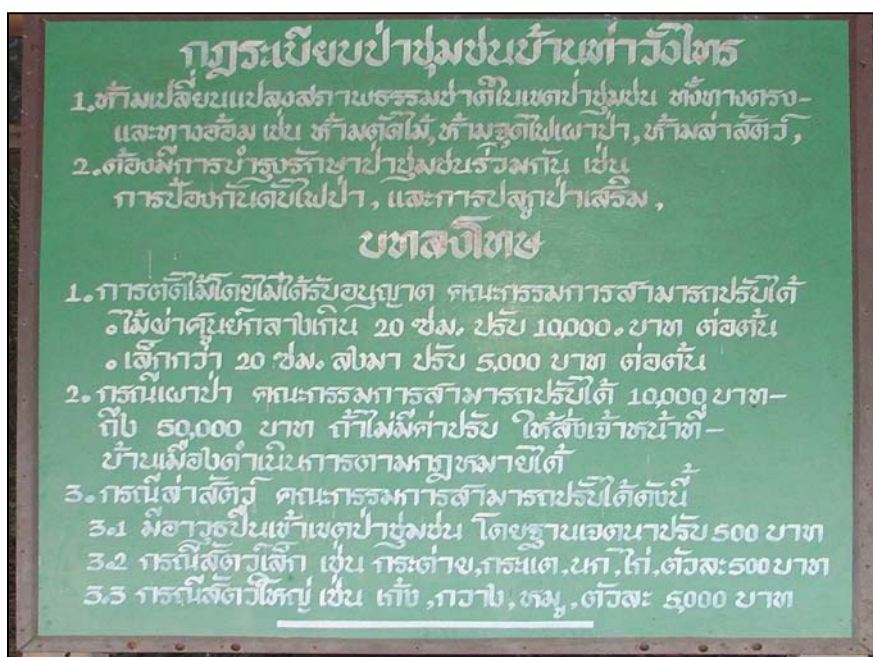
1. เพื่อรักษาและจัดหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมิให้ถูกทำลายอีกต่อไป
2. เพื่อรักษาแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร สมุนไพรรวมทั้งเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ของหมู่บ้าน
3. เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่จากชาวบ้าน
4. เพื่อฟื้นฟูสภาพธรรมชาติที่ถูกทำลายไป

กฎระเบียบและบทลงโทษ

1. การตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต คณะกรรมการสามารถปรับได้ ดังนี้
 - ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเกิน 20 เซนติเมตร ปรับ 10,000 บาทต่อต้น
 - ไม้ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเล็กกว่า 20 เซนติเมตร ปรับ 5,000 บาทต่อต้น
2. กรณีเผาป่า คณะกรรมการสามารถพิจารณาปรับได้ 10,000-50,000 บาท หากไม่มีค่าปรับหรือไม่ยอมเสียค่าปรับ สามารถส่งผู้ฝ่าฝืนต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพื่อดำเนินการตามกฎหมายได้
3. กรณีการล่าสัตว์ คณะกรรมการสามารถปรับได้ดังนี้
 - มีอาวุธปืนเข้าเขตป่าชุมชนโดยเจตนา ปรับ 500 บาท
 - กรณีล่าสัตว์เล็ก เช่น กระจ่าง กระแต กระรอก นก ไก่ ปรับตัวละ 500 บาท
 - กรณีล่าสัตว์ใหญ่ เช่น เก้ง กวาง หมูป่า ปรับตัวละ 5,000 บาท

4. คณะกรรมการวางกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน ดังนี้

- เป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน
- การเก็บเห็ด ผัก สมุนไพร สามารถเก็บได้ แต่ห้ามนำไปขาย
- การใช้ประโยชน์จากไม้ตายแล้ว
- ถ้าเอาไปเพื่อเป็นการใช้สอย สามารถเก็บใช้ได้
- ถ้าเอาไม้ตายเป็นจำนวนมาก ต้องผ่านคณะกรรมการเพื่อพิจารณาเห็นชอบก่อน
- การเลี้ยงสัตว์สามารถเลี้ยงได้ในพื้นที่ที่ปลูกป่าเสริมเกิน 5 ปีไปแล้ว ถ้ายังไม่ถึง 5 ปี หากมีสัตว์เลี้ยงผู้ใดเข้าไปกีดกันต้นไม้จะต้องเสียค่าปรับคันละ 500 บาท
- กรณีรางวัลนำจับ ผู้นำจับหรือผู้รู้เบาะแสสามารถได้รับรางวัลนำจับครึ่งหนึ่งของค่าปรับแต่ต้องได้รับการตรวจสอบจากคณะกรรมการ

ภาพที่ 11 แสดงป้ายกฎระเบียบที่กำหนดและติดไว้ในเขตป่าชุมชน
ที่มา: จากการสำรวจ (19 ตุลาคม 2547)

กฎระเบียบและบทลงโทษ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จาป่าชุมชน ถูกกำหนดและถูกเสนอให้ผ่านความเห็นชอบของชาวบ้านทั้งหมดในชุมชน ชาวบ้านทุกคนต้องทำตามกฎระเบียบที่พวกเขากำหนดขึ้น หากทำผิดต้องลงโทษซึ่งชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและบทลงโทษเหมือนกัน ถึงแม้ว่าจะมีการตั้งกฎระเบียบและบทลงโทษต่อผู้กระทำผิดแล้ว ในความจริงก็ยังมีคนฝ่าฝืนกฎอยู่ จากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคณะกรรมการป่าชุมชน พบว่าปัจจุบันมีเงินค่าปรับจากการฝ่าฝืนกฎอยู่ประมาณ 8,000 บาท (2534-2536) ส่วนใหญ่เป็นการฝ่าฝืนเช่น เอาวัวไปเลี้ยงในป่าชุมชน และการตัดไม้ในป่าชุมชนเงินค่าปรับชาวบ้านจะเอาไปฝากไว้กับหลวงพ่อบุญให้เป็นผู้ดูแลรักษา เงินจำนวนนี้ชาวบ้านจะนำไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชุมชน ที่ผ่านมา ได้นำเงินค่าปรับไปซ่อมแซมทางเข้าป่าชุมชน หากมีจำนวนมาก คณะกรรมการป่าชุมชนเห็นว่า ควรจะนำเงินส่วนหนึ่งไปจ้างคนให้ดูแลป่าชุมชน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและทำให้ชุมชนอยากจ้างคนมาดูแลป่าชุมชนก็คือ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2536 ได้เกิดการจุดไฟเผาป่าชุมชนขึ้น ทำให้ต้นไม้มันที่ปลูกใหม่ถูกไฟไหม้ไปกว่าครึ่ง กรณีนี้คณะกรรมการลงความเห็นว่า อาจเกิดจากความขัดแย้งระหว่างตัวบุคคลกับกรรมการป่าชุมชน หรือ อาจจะเป็นอยากลองดูว่าคณะกรรมการสามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบได้หรือไม่ จากเหตุการณ์ดังกล่าว ถึงแม้ชุมชนต้องระวัง และดูแลป่าชุมชนมากขึ้น

3. การพัฒนาป่าชุมชน

หลังจากมีมติคณะรัฐมนตรียกเลิกการทำสัมปทานไม้ ชาวบ้านท่าวังไทรจึงเกิดความมั่นใจว่า ไม้ที่พวกตนรักษาไว้ จะไม่ถูกทำลายต่อไป จึงได้มีกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาฟื้นฟูป่าชุมชนมากขึ้นเพื่อหวังว่า สักวันหนึ่งไม้ที่พวกตนดูแลรักษาจะได้รับการตอบรับจากสาธารณชนในการยอมรับและให้สิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาผืนป่าเอง โดยมีกิจกรรมพัฒนาป่าชุมชน คือ

ปี 2532 ชาวบ้านร่วมกับวัดท่าแนวเขต รวมทั้งสำรวจสภาพป่าชุมชนจำนวนกว่า 200 ไร่ เป็นครั้งแรก

ปี 2533 ร่วมใจสร้างฐานพระพุทธรูป ประดิษฐานพระพุทธรูปในเขตป่าชุมชน โดยเกิดจากแนวคิดที่ว่าพวกเรานับถือศาสนาพุทธ เมื่อพวกเราหวงแหนต้องการรักษาป่าให้คงไว้ พวกเราจึงได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมา ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปพูดไม่ได้ แต่หากมองถึงในอดีตรูปพระพุทธรูปเจ้า พระองค์ท่านก็ใช้ชีวิตเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในป่า ดังนั้นหากมีพระพุทธรูปในป่าชุมชน การฝ่าฝืนกฎระเบียบ

จะต้องลดลง เพราะคนต้องเกรงใจพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่" เป็นคำกล่าวของนายสนิท พึ่งโค ชาวบ้านจึงได้นำเรื่องนี้ปรึกษากับ หลวงพ่อชุ่ม เจ้าอาวาสวัดท่าวังไทรและเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ และได้ร่วมกันสร้างฐานพระพุทธรูปขึ้น จากนั้นเจ้าคณะจังหวัดให้มอบพระพุทธรูปให้มาประดิษฐานที่ป่าชุมชน บริเวณทิศตะวันตกของป่าชุมชน

แนวคิดของการประดิษฐานพระพุทธรูปเอาไว้ในป่าชุมชน เป็นความเชื่อการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยใช้พิธีกรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้สอดคล้องกับการใช้ชีวิตของคนในชุมชน นอกจากการประดิษฐานพระพุทธรูปแล้ว มีการปลูกไม้เพิ่มในส่วนป่าที่ยังไม่สมบูรณ์โดยมีพันธุ์ไม้ต่างๆ เช่น นนทรี ประดู่ มะค่า ฯลฯ

ภาพที่ 12 แสดงภาพพระประธานที่ประดิษฐานอยู่ใจกลางป่าชุมชน
ที่มา: จากการสำรวจ (19 ตุลาคม 2548)

ปี 2534 ตั้ง "คณะกรรมการป่าชุมชนท่าวังไทร" ขึ้น กำหนดกฎระเบียบ บทลงโทษผู้ฝ่าฝืน เพื่อให้มีการดูแลรักษาป่าชุมชนอย่างจริงจัง หลังจากมีคณะกรรมการป่าชุมชน ชุมชนได้มีการปลูกป่าเพิ่มขึ้นในทุกปี โดยการชักชวนหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชนเข้าร่วมในการปลูกป่า

ปี 2536 มีการสร้างเรือนเพาะชำไว้สำหรับเป็นที่เพาะกล้าไม้ต่างๆ ที่จะนำไปปลูกเพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน ถึงปีนี้เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2536 ชุมชนได้มีการตรวจสอบสภาพป่าชุมชน โดยการถากถางหญ้าในเขตป่าชุมชน และวัดแนวเขตป่าชุมชนขึ้นใหม่อีกครั้ง จากเนื้อที่ที่กันไว้ 200 กว่าไร่ ในปี 2506 ถึงปีนี้ได้มีชาวบ้านครอบครองที่ดินและทำกินบริเวณรอบๆ ได้บริจาคเนื้อที่เพิ่มให้กับป่าชุมชน จะมีเนื้อที่เพิ่มเป็น 309 ไร่ วันที่ 6-7 สิงหาคม 2536 ทางชุมชนได้จัดทำพิธีเบิกพระเนตรพระพุทธรูปซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสาน เพื่อเป็นการสร้างศรัทธาของชาวบ้าน ให้อนุรักษ์ป่าไว้ ในการจัดงานครั้งนี้ ทางชุมชนได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์หน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมงาน เพื่อให้ป่าชุมชนท่าวังไทร เป็นที่รู้จักต่อสาธารณชน และเป็นการเผยแพร่ให้เห็นศักยภาพของชาวบ้านในการดูแลรักษาป่า

4. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ป่าชุมชนของบ้านท่าวังไทร ได้มีกฎเกณฑ์ ระเบียบดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์ ซึ่งชาวบ้านทุกคนจะต้องทำตามกฎระเบียบนั้น หากทำผิดก็จะมีบทลงโทษ ในปัจจุบันการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนนั้นถูกกำหนดไว้ว่า ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาเห็ด ยอดไม้ ใบไม้ และสมุนไพรได้ แต่ยังคงห้ามการตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอย ทำฟืน หรือซ่อมแซมบ้าน ยกเว้นไม้ตาย หรือแม้กระทั่งการนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่าชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากไม้ในป่าชุมชนยังไม่เติบโตและมีมากพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ กฎเกณฑ์การห้ามตัดไม้ทุกขนาดและห้ามเอาสัตว์ไปเลี้ยงนั้น วางไว้ภายในระยะเวลา 5 ปี (2536-2540) เมื่อถึงวันนั้นไม้ที่หลงเหลือและปลูกเพิ่มขึ้นโตขึ้น กฎนี้จะถูกยกเลิกไปและชุมชนสามารถออกกฎใหม่ที่สามารถเอาไม้มาใช้ประโยชน์ได้

ในปัจจุบันป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านท่าวังไทรและชาวบ้านใกล้เคียง อาทิเช่น เห็ดที่เก็บกินได้มีกว่า 10 ชนิด เช่น เห็ดโคน เห็ดระโงก เห็ดนางหงส์ เห็ดถ่าน เห็ดมันปู เห็ดหน้ามอม เห็ดปากนกแก้ว ฯลฯ นอกจากนั้นยังมี พืชผักจำพวก สะอ่ม ใบดั่ว ผักแด้ว กระชาย ข่า ขมิ้น ผลไม้เช่น มะขามป้อม ก็เป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่เวลาออกผลแล้วจะมีชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาเก็บเอาไปขาย ในป่าชุมชนยังคงมีสมุนไพรหลากหลายชนิดที่ชาวบ้านเก็บเอาไปเป็นยารักษาโรค เช่น ฟ้าทะลายโจร กระชาย ตะไคร้ ไพร กระเทียม เสดดพังพอน ลิ้นงูเห่า ปะตาด-หนาม ฯลฯ ยิ่งไปกว่านั้น หลวงพ่อชุ่ม เจ้าอาวาสวัดบ้านท่าวังไทร มีความชำนาญในการใช้ยาสมุนไพร หลวงพ่อจึงเก็บไม้สมุนไพรจากป่าชุมชนมาทำเป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับคนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์ที่สำคัญ กล่าวคือ การใช้ประโยชน์เป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่นแก่นักเรียนโรงเรียนบ้านวังหมี่พิทยาคม ซึ่งคณาจารย์ในโรงเรียนต่างได้พัฒนาใช้ในการเรียนการสอนและจัดเป็นกิจกรรมเสริมให้กับเด็กนักเรียน เช่น การบูรณาการเข้ากับกลุ่มสาระภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จัดทำเป็นโครงงานศึกษาสำรวจสมุนไพรในป่าชุมชน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันนี้โรงเรียนยังให้ความสนใจอย่างต่อเนื่องตลอดจนมีการประสานกับผู้นำ และกรรมการในการเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่เด็กๆ เป็นระยะ

จากการดำเนินการจัดการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านท่าวังไทร กว่า 30 ปีที่ผ่านมาถือเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีการดูแลรักษาสภาพป่าโดยชุมชนเอง ชุมชนได้เห็นและตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า จึงเป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้นจากองค์กรต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ต่างให้ความสนใจที่จะเข้ามาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และให้การสนับสนุนอื่นๆ มาอย่างต่อเนื่อง นับแต่ปี 2538 ได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันการเงิน หน่วยงานราชการ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน กลุ่มพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต สำนักงานกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ ธนาคารเอเชีย ฯลฯ การเข้ามาศึกษาดูงานต่างๆ ทำให้การดำเนินงานมีการพัฒนาและฝึกทักษะในหลายๆ ด้านมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การวิเคราะห์ทางความคิด การนำเสนอ การได้รับและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้มาเยี่ยมชมการดำเนินงานป่าชุมชน

5. พืชพรรณหลากหลายในป่าชุมชน

ป่าชุมชนท่าวังไทรเนื้อที่ 339 ไร่ ประกอบด้วยไม้ใหญ่ ไม้หน้อย บางต้นชาวบ้านได้เขียนป้ายมาติดไว้บอกชื่อพันธุ์ไม้ไว้ เพื่อให้ลูกหลาน และผู้ที่มาเยี่ยมชมได้รู้จักชื่อและชนิดของไม้ วันนี้หากท่านได้มีโอกาสเห็นแล้วละก็ จะนึกไม่ถึงว่าเมื่อ ที่นี้เป็นเพียงแค่ทุ่งหญ้า ที่มีหญ้าคา หญ้าแฝก และต้นไม้เล็กๆ ขึ้นอยู่ประปรายเท่านั้น เพราะป่าชุมชนแห่งนี้ มีทั้งไม้ยืนต้นที่สูงตระหง่านอยู่ให้เห็นมากมาย อีกทั้งไม้ล้มลุกชนิดต่างๆ ไม้เลื้อย เถาวัลย์ และลูกไม้ที่กำลังจะเจริญเติบโต ป่าชุมชนท่าวังไทร หนาแน่น หลากหลาย มากด้วยชนิดของต้นไม้ รวมแล้วกว่า 100 ชนิด ขึ้นปะปนเบียดเสียดหนาแน่น พื้นล่างเต็มไปด้วยเศษใบไม้ที่หนานุ่ม รอยย่นสลวยตัวเป็นดิน เป็นปุ๋ยให้กับต้นไม้ เมล็ดพันธุ์ไม้ต่างๆ ที่ร่วงหล่นลงมา กำลังแข่งขันกันงอกขึ้นรับแสง ไม่ว่าจะเป็น ประดู่ เพกา ยาง และอื่นๆ อีกมากมาย ที่กำลังรอวันเติบโตใหญ่เป็นต้นกล้าที่สมบูรณ์

หากย้อนมองถึงความเป็นมาของป่าชุมชน ก็จะทำให้ทราบว่าไม้ที่ขึ้นหนาแน่นนั้น ส่วนใหญ่เติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติ ในขณะที่ชุมชนเริ่มมีการปลูกไม้เพิ่มขึ้นครั้งแรกในปี 2532 เท่านั้นเอง จึงเป็นข้อยืนยันให้เห็นว่า หากปล่อยเวลาให้พื้นที่ป่าซึ่งเสื่อมโทรมได้มีการฟื้นฟูเติบโตตามธรรมชาติ โดยไม่มีการรบกวนจากไฟป่าหรือการตัดทำลาย ดันไม้ก็จะสามารถเติบโตและสืบพันธุ์ได้เองตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสืบพันธุ์จากเมล็ดซึ่งแพร่โดยลมที่พัดผลร่วงหล่นลงมา หรือแพร่ไปด้วยสัตว์ที่กินลูกไม้เหล่านั้น หรือแพร่จากหน่อหรือตา และรากไม้ใหญ่ก็ตาม ในสภาพการปล่อยให้ดันไม้เติบโตขึ้นเองตามธรรมชาติเช่นนี้ ดันไม้จะพัฒนาพันธุ์ที่มีลักษณะดี มีความแข็งแรง เพื่อที่จะอยู่รอดได้ในป่านี้ ดังนั้นจึงพบพันธุ์ไม้แปลกๆ ใหม่ๆ อยู่มากมาย แม้จะเป็นต้นเดียวกันผลก็จะมีรสชาติแตกต่างกันไป เมื่อมีพืชหลากหลายชนิด แมลงและสัตว์น้อยใหญ่จึงมีมากขึ้น ตามชนิดพืชที่เป็นอาหารของมัน เหมือนดังเช่น ป่าชุมชนท่าวังไทรที่กลายเป็นป่าได้เนื่องจากการปล่อยให้ดันไม้ได้มีการเติบโตสืบพันธุ์กันเองตามธรรมชาติ ชุมชนเป็นผู้ที่คอยดูแลรักษาป้องกันไม่ให้มีใครมาทำลายเท่านั้น ไม้ในป่านี้จึงสามารถเจริญเติบโตขึ้นเองและมีความหนาแน่น มีความหลากหลายของสายพันธุ์ ทั้งชนิด และ “พื้นที่ที่ตั้งป่าชุมชนนี้ เดิมเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และจากการที่วัวเข้าไปเล็มหญ้า ทำให้ดันไม้ที่อยู่ในป่ากลับอยู่รอดและเติบโตขึ้นได้ดีกว่าพื้นที่อื่นๆ เพราะวัวมิได้กินดันไม้ทุกชนิดในป่า ส่วนดันไม้ที่วัวกินวัวจะถ่ายเอาเมล็ดพันธุ์ต่างๆ ออกมา เป็นการแพร่กระจายพันธุ์ดันไม้ไปยังที่ต่างๆ รวมทั้งให้ปุ๋ยคืนสู่ดินอีกด้วย ส่งผลให้พื้นที่บริเวณนี้กลับฟื้นคืนเป็นป่าอย่างรวดเร็ว” (พรม งดกลาง, 2547)

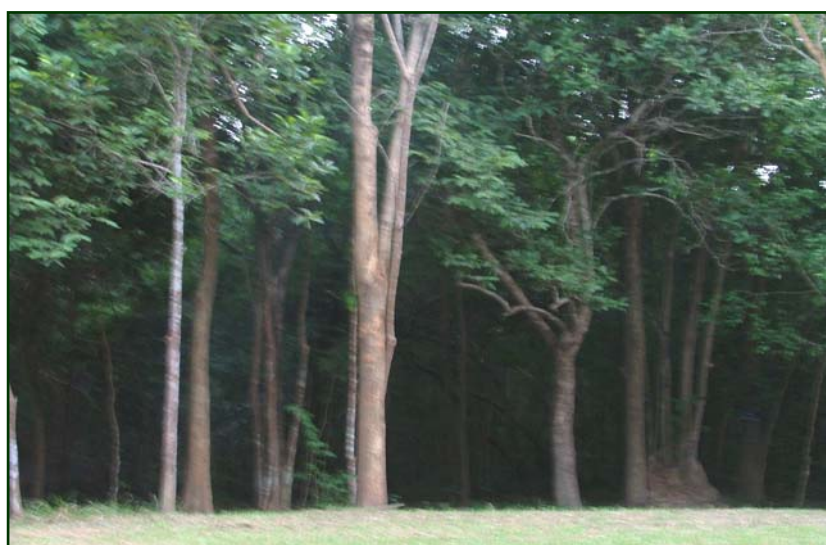
ลักษณะของพันธุ์ไม้ จึงประกอบด้วยไม้ที่ต้องการแสงแดดแตกต่างกัน และสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

ชั้นบนสุด (Upper layer) เป็นชั้นของไม้ที่มีขนาดลำต้นสูงใหญ่ จะรับแสงแดดได้ทั้งด้านบนและด้านข้าง เช่น ไม้กะบก ก่อ กระโดน ชิงชัน ตะลุมพุกแดง ต้นยาง มะหาด เป็นต้น

ชั้นกลาง (Middle layer) เช่น คิ้ว เพกา มะขามป้อม มะไฟป่า ลัมเลี้ยว ดันขอป่า เป็นไม้ชั้นรองลงมา รับแสงแดดได้จากด้านบน และมีความสูงไม่เกิน 10 เมตร

ชั้นล่าง (Lower layer) เป็นไม้ประเภทรับแสงเพียงบางส่วน มีลักษณะทรงพุ่มเตี้ย หรือไม้ล้มลุก ไม้เถาเลื้อยต่างๆ เช่น กระชาย กระเพราแดง เครือเอ็น ชิงชันเครือ สาบเสือ หนุ่ยนาง หนุ่ยแฝก ผักกูด นอกจากนั้นยังมีเห็ดระโงก เห็ดนางหงส์ เห็ดถ่าน เห็ดมันปู เห็ดหนามอม เห็ด

ปากนกแก้ว ฯลฯ พืชผักจำพวก ชะอม ใบเตย ผักแต้ว กระชาย ข่า ขมิ้น มะขามป้อม สมุนไพรหลากชนิดที่ชาวบ้านเก็บเอาไปเป็นยารักษาโรค เช่น ฟ้าทะลายโจร กระชาย ตะไคร้ ไพร กระเทียม เสดศพังพอน ถิ่นจูเห่า ประดงหนาม ฯลฯ

ภาพที่ 13 แสดงสภาพลักษณะพันธุ์ไม้ระดับบนในป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร
ที่มา: จากการสำรวจ (2547)

ภาพที่ 14 แสดงสภาพลักษณะพันธุ์ไม้ระดับกลางในป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร
ที่มา: จากการสำรวจ (2547)

ภาพที่ 15 แสดงสภาพลักษณะพันธุ์ไม้ระดับล่างในป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร
ที่มา: จากการสำรวจ (2547)

ด้วยลักษณะความหลากหลายของชนิดพืชทำให้ป่าชุมชนนี้ ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด ทั้งกระต่ายป่า หมูป่า เก้ง ไก่ป่า กระรอก กระแต ฯลฯ ที่เข้ามาหากินในเขตป่าชุมชน และจากการสำรวจของกลุ่มเด็กนักเรียนท่ามะไฟหวาน จ.ชัยภูมิ เมื่อปี 2535 พบว่ามีนกมากกว่า 30 ชนิด ในป่าแห่งนี้ ซึ่งทำให้ป่าชุมชนแห่งนี้ มีความหลากหลายทั้งพืชพรรณและสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่อาศัยพักพิง โดยได้รับการดูแลจาก ชุมชน ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยผูกพันและเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เริ่มกลับคืนมา นอกจากนี้คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านยังได้ช่วยกันระดมหาพันธุ์ไม้จากแหล่งอื่นๆ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นมาปลูกได้ในชุมชน โดยปลูกเสริมเป็นประจำ ทั้งนี้เพื่อให้ป่าชุมชนแห่งนี้มีพืชพรรณหลากหลายและมีสภาพใกล้เคียงกับป่าเขาใหญ่มากที่สุด

ตารางที่ 6 แสดงลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการป่าของบ้านท่าวังไทร

ปี	รายละเอียดเหตุการณ์สำคัญของบ้านท่าวังไทร
2498	ชาวบ้านกลุ่มแรกจากอำเภอสีคิ้วได้อพยพเข้ามาเป็นลูกจ้างเลี้ยงวัวของหม่อมฯ ปรากฏว่า รวบรวม ซึ่งได้รับสัมปทานเป็นเวลา 10 ปี ในพื้นที่ทุ่งหญ้าประมาณ 5,000 ไร่ บริเวณบ้านบุขนุน โดยครั้งแรกมี 3 ครอบครัวและเรียกชื่อว่าบ้านท่าวังไทร เนื่องจากมีต้นไทรขึ้นอยู่ที่ทำน้ำกลางบ้าน
2503-2506	ชุมชนเริ่มขยาย เนื่องจากมีผู้คนจากอำเภอพิมายและอำเภอใกล้เคียงอพยพเข้ามามากขึ้นสาเหตุสำคัญคือ เป็นช่วงการขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจเช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด
2506	พื้นที่บริเวณบ้านท่าวังไทรได้มีการสัมปทานทำไม้ของบริษัทเอกชน
2510-2511	องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้รับสัมปทานไม้บ้านท่าวังไทรและพื้นที่บริเวณใกล้เคียงได้สัมปทานไม้ครั้งที่ 1
2511	มติคณะรัฐมนตรีกำหนดให้อนุญาตทำไม้ในรูปแบบสัมปทานทำไม้ระยะ
2530-2531	องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้โดยบริษัท (นครราชสีมา) ทำไม้ จำกัดได้รับสัมปทานไม้บ้านท่าวังไทร และพื้นที่บริเวณใกล้เคียงได้สัมปทานไม้ครั้งที่ 2
2530	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชในพระราชบัญญัติแห่งประเทศไทยเข้ามาดำเนินงานโครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ในหมู่บ้านอบเชยอุทยานแห่งชาติ
2531	บริษัทสัมปทานได้เข้ามาตัดต้นไม้ใหญ่ ชาวบ้านรู้สึกหวงแหนจึงจัดตั้ง “ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร” ขึ้น และคัดเลือกประธานชมรมฯ เพื่อบริหารจัดการงานอนุรักษ์ทั่วไป
2532	คณะรัฐมนตรีมีประกาศยกเลิกให้สัมปทานการทำไม้ทั่วประเทศ
2532	ชุมชนเริ่มพัฒนากิจกรรมป่าชุมชน
2534	ตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร
2534	หลวงพ่อบุญ (เจ้าอาวาสวัดท่าวังไทรในปัจจุบัน) และชาวบ้านก็ได้ร่วมกันจัดสร้างฐานพระพุทธรูปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้รับอนุโมทนาจากหลวงพ่อบุญเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรีที่ป่าชุมชน และมีการปลูกป่าเพิ่มเติมโดยเน้นไม้ท้องถิ่น
2537	สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) เข้ามาดำเนินการจัดสรรพื้นที่ให้กับชาวบ้านบ้านท่าวังไทร ห้ามมีการซื้อขาย
2538	หน่วยงานและสถาบันศึกษาเริ่มเข้ามาศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน
2534	ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร มีการคัดเลือกและแต่งตั้งประธานกรรมการป่าชุมชนเพิ่มเติม เพื่อดำเนินงานด้านป่าชุมชนโดยตรง

ที่มา: จากการรวบรวมข้อมูลการศึกษา (19-20 ตุลาคม 2548)

การดำเนินกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ป่านั้น ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือมาตั้งแต่เริ่มเป็นป่าทำเลี้ยงสัตว์ โดยไม่นำวัวความเข้าไปเลี้ยงภายหลังจากที่บริเวณป่าต้นไม้เจริญงอกงามขึ้นและเพื่อให้พันธุ์ไม้ได้เจริญเติบโต ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันอนุรักษ์โดยไม่เข้าไปบุกรุกแผ้วถางและปล่อยป่าไว้ตามธรรมชาติ แต่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม่ได้หยุดลงเพียงแค่นั้นยังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ตามสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ปัจจุบัน พื้นที่ป่าชุมชนมีพื้นที่ 339 ไร่ 2 งาน 25 ตารางวา ซึ่งคณะกรรมการทำเล้งเห็นว่าป่าชุมชนมีประโยชน์ควรมีการดูแลการใช้ประโยชน์ต่างๆ ในป่าชุมชนจึงได้จัดทำโครงการนี้ขึ้นเพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

ส่วนที่ 3 กระบวนการทุนทางสังคมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากวิจัยพบว่าปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการพัฒนาทุนทางสังคมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านท่าวังไทร แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมที่มีอยู่และมีส่วนสนับสนุนต่อการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน สภาพแวดล้อมและบริบทต่างๆ ของชุมชนทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างทุนทางสังคม และสามารถกำหนดระบบความคิดของคนในชุมชนให้สะท้อนออกมาสู่การปฏิบัติ ซึ่งเห็นได้จากการที่กรรมการป่ามุงทำงานเพื่อเสียดสให้แก่ส่วนรวมส่งผลให้ชุมชนกำหนดทิศทางได้ตามความต้องการก่อให้เกิดทุนทางสังคมก่อให้เกิดพลังต่อการจัดการป่าของชุมชนและการระดมทรัพยากรที่นำมาสนับสนุนทุนของชุมชนให้เกิดเป็นทุนของสังคมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 ความเชื่อในผู้นำท้องถิ่น

สืบเนื่องมาจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ของหมู่บ้านท่าวังไทรดังที่กล่าวไว้ในประวัติเป็นหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นใหม่และตลอดเป็นสังคมกลุ่มใหม่และมีสาเหตุของการย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัย เช่น ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และต้องการสร้างฐานะ เป็นต้น และด้วยเหตุที่บริเวณหมู่บ้านท่าวังไทรในอดีตเป็นที่รกร้างทำให้ผู้คนต่างพากันเข้าจับจองพื้นที่ทำให้มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติและให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสหรือบุคคลผู้ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านก่อน โดยเฉพาะในกลุ่มเครือญาติซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำบุกเบิกกลุ่มแรกๆ

ของชุมชน ได้แก่ ตระกูลดกกลาง โจษกลาง และจันทวาส ดังนั้นจึงมีส่วนที่ทำให้ผู้นำกลุ่มดังกล่าวของบ้านท่าวังไทรเป็นผู้นำธรรมชาติทั้งทางความคิดและผู้นำในทางปฏิบัติ เป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือและมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน เป็นที่เคารพเกรงใจของชาวบ้าน และเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “คนใหญ่”

นอกจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติและระบบอาวุโสแล้ว ยังมีการยึดถือว่าทุกคนในชุมชนเป็น “คนบ้านเดียวกัน” ซึ่งหมายถึงการอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีการประกอบอาชีพเหมือนกัน มีทรัพยากรใช้ร่วมกัน มีประวัติดีความเป็นมาเดียวกัน มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เผชิญปัญหาในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกัน มีสำเนียงพูดอย่างเดียวกัน มีลักษณะเฉพาะทางประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งมีระบบความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์หรือบรรทัดฐานของหมู่บ้านเข้าไว้ด้วยกัน การเผชิญปัญหามาดูด้วยกันโดยเฉพาะการต่อต้านสัมปทานป่าไม้ การเป็นคนบ้านเดียวกันช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมแรงร่วมใจกันเวลาที่มียุทธศาสตร์ในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวของชุมชนคัดค้านการทำสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเอกชน ซึ่งแม้จะต้องต่อสู้กับอิทธิพลและเป็นสิ่งที่หลายคนไม่เคยปฏิบัติมาก่อนจึงเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงจิตสำนึกของกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น ถือเป็นการเสริมอำนาจให้กับผู้นำกลุ่มดังกล่าวและเป็นข้อพิจารณาส่วนหนึ่งของชาวบ้านในการคัดเลือกผู้นำและให้การยอมรับแนวคิดการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าหรือกิจกรรมอื่นๆ ที่ผู้นำกลุ่มดังกล่าวนำไปปฏิบัติ เช่น งานบุญประเพณีต่างๆ การร่วมกันลงแรงก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ วัด โรงเรียน เป็นต้น

1.2 กรรมการและกฎระเบียบป่าชุมชน

การจัดสรรการใช้ประโยชน์ในช่วงแรก ชุมชนมีต้องการจัดสรรกันเพื่อเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์และได้กลายเป็นป่าชุมชน เนื่องจากพื้นที่ที่มีการฟื้นตัวตามธรรมชาติจนกลายเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และกำหนดให้สมาชิกในหมู่บ้านร่วมใช้ประโยชน์ร่วมกันภายใต้กติกาข้อตกลงของหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร ดำเนินการโดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนที่ช่วยให้การจัดการป่าเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่มีมีการจัดการป่าตามประเพณีสืบทอด ดังเช่นป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร กล่าวคือ การจัดตั้งองค์กรชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ในการดูแลรักษาป่า ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าและให้เป็นไปตามกฎระเบียบที่ร่วมกันตกลงไว้ของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรมพัฒนางานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการ

คัดเลือกผู้ที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน ชาวบ้านจะมีหลักในการพิจารณาอยู่แล้ว แต่ส่วนใหญ่บุคคลที่มีตำแหน่งในคณะกรรมการป่าชุมชนทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งมักจะเป็นกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้านก่อนและมีบทบาทมาตั้งแต่เริ่มการกันพื้นที่ป่าสำหรับเลี้ยงสัตว์ และด้วยลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม อำนาจ อิทธิพล ความเป็น “คนใหญ่” ในหมู่บ้าน และชาวบ้านจึงมองเห็นว่าบุคคลกลุ่มดังกล่าวมีศักยภาพและมีความสามารถในการทำงาน ทำให้บุคคลกลุ่มนี้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นอันดับแรกซึ่งช่วยให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าเพราะชาวบ้านมีความเคารพผู้นำเป็นพื้นฐาน การขอความร่วมมือในการรักษาป่าจึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะดำเนินการได้

การจัดตั้งป่าชุมชนของหมู่บ้านท่าวังไทร ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอยู่หลายประการพร้อมทั้งตั้งกฎระเบียบและบทลงโทษเพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าให้เหมาะสมกับความต้องการแล้วก็จะช่วยรักษาป่าไม่ให้คงอยู่สืบไปได้นานและหากผู้ใดละเมิดกฎหรือกระทำผิดต้องเสียค่าปรับตามบทลงโทษที่กำหนดไว้ กล่าวคือเพื่อรักษาและการจัดการแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมิให้ถูกทำลาย เป็นป่าใช้สอย ป้องกันการบุกรุกพื้นที่จากชาวบ้าน และฟื้นฟูสภาพธรรมชาติที่ถูกทำลาย กฎระเบียบและบทลงโทษของป่าชุมชนก็เป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่งที่ขาดไม่ได้ เนื่องจากในปัจจุบันความต้องการใช้ไม้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนบ้านท่าวังไทรยังคงมีอยู่ ซึ่งถ้าหากชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าในปริมาณที่จำเป็นและเหมาะสม การตั้งกฎระเบียบและบทลงโทษจึงเป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างระมัดระวังและเหมาะสม ตั้งแต่การไม่บุกรุกทำลายป่าจนถึงการจัดตั้งป่าชุมชน ทั้งการปลูกเสริม การทำแนวกันไฟ การต่อต้านการสัมปทานทำไม้ ฯลฯ การพัฒนาป่าชุมชนก็ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า เพราะป่าชุมชนคือป่าที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์เป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าคือการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงความเป็นเจ้าของและเพื่อให้รู้ว่าป่าต้องอาศัยความร่วมมือของคนในป่าชุมชนจึงจะอยู่รอดต่อไป

1.3 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

การเป็นกลุ่มสังคมใหม่ที่มีการอพยพเข้ามาในช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมการปลูกพืชเพื่อการค้า ดังนั้นการเข้ามาบุกเบิกป่าจับจองพื้นที่ทำกินของชุมชนในบ้านท่าวังไทรในช่วงยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าสำหรับกลุ่มคนที่ไม่มีที่ทำกินและต้องการการ

ดำรงชีวิตที่ดีขึ้น จึงมีความต้องการด้านพื้นที่ทำกินเป็นอันดับความต้องการแรกๆ ทำให้กลุ่มดังกล่าวมีความแตกต่างกันทางด้านภาษา แต่กรณีบ้านท่าวังไทรอาจจะไม่มีความแตกต่างกันมากนักเนื่องจากกลุ่มคนหลายกลุ่มที่เข้ามาโดยส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเพในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียงทำให้มีสำเนียงภาษาพูดคล้ายคลึงกัน และมักจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเครือญาติและกลุ่มอาชีพ มีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ประกอบอาชีพที่คล้ายกัน เช่น การปลูกพืชพืชไร่เพื่อการค้าเป็นหลัก และนำมาผสมผสานกับลักษณะความเป็นอยู่ของตนได้เร็ว ประกอบกับการมีความเป็น “คนบ้านเดียวกัน” ให้ความเคารพนับถือและให้เกียรติผู้อาวุโสผู้นำชุมชนที่มาก่อนทำให้เกิดการควบคุมทางสังคมด้านการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนได้ มีประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเครือญาติและประกอบอาชีพเหมือนกัน ลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนได้ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัย สร้างความสัมพันธ์ให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น ใกล้เคียงกันเนื่องมาจากมีระดับฐานะทางสังคมเดียวกัน และหากชุมชนมีสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเกิดขึ้นเช่น การสัมปทานไม้ ก็สามารถสร้างการแพร่ระบาดทางอารมณ์เป็นอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมและพัฒนาไปสู่ขบวนการทางสังคม

1.4 ความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

สืบเนื่องมาจากป่าชุมชนบ้านท่าวังไทรเป็นป่าปลูกประเภทใช้สอยที่เกิดจากการกันพื้นที่บางส่วนเพื่อป้องกันการบุกรุกให้เป็นที่ดินทำกินไว้ให้ชาวบ้านได้นำวัวควายเข้าไปเลี้ยงและใช้สอยจึงไม่มีการรักษาป่าตามประเพณีวัฒนธรรมของคอนปู่ตาเหมือนเช่นพื้นที่อื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามทางหมู่บ้านท่าวังไทรก็ได้ผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปในป่าชุมชนกล่าวคือ พิธีกรรมการบวชป่า และการนำพระพุทธรูปเข้าไปประดิษฐานในป่าชุมชน

พิธีกรรมการบวชป่าจะกระทำแบบเดียวกันกับการบวชคนเข้าในพระพุทธศาสนาโดยใช้ผ้าเหลือง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าในการบวชป่า เพื่อให้คนที่เข้าตัดไม้มีความเกรงกลัวและละอายต่อบาป เพราะเมื่อบวชต้นไม้แล้วต้นไม้เหล่านั้นก็ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน และเพื่อให้คนมีความละอายต่อบาป ไม่กล้าทำบาป ล่าสัตว์ มากยิ่งขึ้นจึงได้มีการนำพระพุทธรูปเข้าไปประดิษฐานในป่าชุมชน การรักษาโดยใช้กลวิธีดังกล่าวเป็นการช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะนอกจากต้องเสียค่าปรับจากการตัดไม้หรือล่าสัตว์แล้วยังเป็นการผิดศีลในข้อห้ามล่าสัตว์และมีบาปติดตัวตามความเชื่อทางพุทธศาสนา

ถึงแม้ว่าป่าชุมชนบ้านท่าวังไทรไม่มีการรักษาป่าตามประเพณีวัฒนธรรมคอนปู่ตาแต่เชื่อว่าคนในป่าชุมชนท่าวังไทรจะไม่มี ความเชื่อในเรื่องของเจ้าปู่หรือผีปู่ตา เพราะชาวบ้านเชื่อว่าในเมื่อบริเวณหมู่บ้านท่าวังไทรเคยเป็นป่ามาก่อน จึงต้องมีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทางสิงสถิตอยู่ทำให้มีการจัดตั้งศาลเจ้าปู่หรือผีปู่ตาและมีประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีเข้าปู่ทุกปี โดยตั้งศาลอยู่ในบริเวณทางเข้าหมู่บ้านและการตั้งศาลในบริเวณดังกล่าวก็เพื่อให้คนที่เดินทางเข้าออกมีความปลอดภัย เมื่อชาวบ้านมีความเชื่อต่อผีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง การกระทำใดๆ จึงต้องขอขมาต่อผีเสียก่อน เพราะหากกระทำการสิ่งใดลงไปที่ไม่เป็นการเหมาะสมหรือลบหลู่เจ้าปู่จะทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้านทำให้ต้องมีประเพณีทำบุญกลางบ้านขึ้นเพื่อขอขมาและขอให้ผีปกปักรักษาป่าได้เป็นอย่างดี ร่วมเย็นเป็นสุข วัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าวจึงสามารถเชื่อมโยงเข้ากับการรักษาป่าได้เป็นอย่างดี โดยใช้ความเชื่อในเรื่องของเจ้าปู่หรือผีปู่ตา เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทางเป็นตัวควบคุมไม่ให้มีการตัดไม้ในป่า

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 การสัมปทานทำไม้

การให้สัมปทานทำไม้แก่บริษัทเอกชนบริเวณบ้านท่าวังไทรและบริเวณใกล้เคียง 2 ครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2511 และปี พ.ศ. 2530-2531 ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้บ้านท่าวังไทรเสื่อมโทรมอย่างมากที่สุด ประกอบกับข้อบังคับในการในการสัมปทานที่ผู้รับจะต้องดำเนินการฟื้นฟูและทดแทนด้วยสวนป่าไม่ได้ถูกปฏิบัติตามเงื่อนไข ดังนั้นความเสียหายจึงเกิดขึ้นและตกอยู่กับพื้นที่นั้นๆ อย่างมากมาย แม้แต่พื้นที่ป่าหญ้าคาจำนวน 200 ไร่ ที่ผู้นำชุมชนได้กันเอาไว้เพื่อเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 ได้ฟื้นตัวตามธรรมชาติมีต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น ไม้ยางนา ประดู่ แดง ก็ยังจะเป็นแปลงสำหรับตัดไม้ของบริษัทเอกชนอีกด้วย ต้นไม้ที่ถูกโค่นลง และถูกชักลากขนย้ายทุกวัน ทำให้กลุ่มชาวบ้านชุดแรกๆ เริ่มเกิดจิตสำนึกในการรักษาป่าของชุมชนและต้องการต่อต้านการรุกรานดังกล่าวในช่วงปี 2530 ทำให้เกิดขบวนการทางสังคมเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องความธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชน

การที่ชุมชนให้ความสำคัญกับการต่อต้านสัมปทานทำไม้ที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีเหตุผลสำคัญที่ชาวบ้านมองเห็นว่าหากมีการให้สัมปทานทำไม้ก็จะส่งผลให้เกิดการบุกรุกเบิกป่าจับจองพื้นที่ทำกินมากยิ่งขึ้น และไม่สามารถควบคุมการจับจองได้เพราะเริ่มมีประชากรจากจังหวัด

อื่นๆ เริ่มอพยพเข้ามามากขึ้นเรื่อย ซึ่งปรากฏในช่วงที่มีการให้สัมปทานทำไม้ในครั้งแรก ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือผู้ที่มีที่ดินทำกินอยู่รอบป่าอาจจะอาศัยการสัมปทานทำไม้เข้าจับจองพื้นที่หรือขยายพื้นที่ทำกินออกไปจนไม่มีพื้นที่ป่าสำหรับเลี้ยงสัตว์และใช้สอย ประกอบกับในขณะนั้นทางมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ ได้เข้ามาแนะนำส่งเสริมในเรื่องการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดความต้องการที่จะคัดค้านต่อต้านสัมปทานทำไม้มากขึ้น เช่น การร้องเรียนยื่นหนังสือถึงนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัดและรัฐมนตรีในสมัยนั้น

2.2 มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์

สืบเนื่องจากปี 2530 โครงการพัฒนาชนบทเพื่อการอนุรักษ์ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ได้เข้ามาดำเนินการส่งเสริมและพัฒนา โดยให้แนะนำการจัดการป่าชุมชนและอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นอาชีพทางเลือกและเพิ่มรายได้ เช่น การปลูกไม้ผลแทนการเข้าป่าล่าสัตว์และเพื่อให้ชาวบ้านกลับเข้าป่าล่าสัตว์ ตลอดจนการศึกษาฐานกรณีตัวอย่างที่เกี่ยวข้องทั้งด้านการรวมกลุ่มออมทรัพย์ การเข้าฝึกอบรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การป้องกันป่าและเผ่าระวัง เป็นต้น

การเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงทำงานในพื้นที่ของเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองฯ ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติเชิงรูปธรรมด้านรูปแบบการจัดการป่าชุมชนในนาม “ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร” ในปี 2531 โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนทำหน้าที่บริหารและจัดการป่าชุมชน ตลอดจนริเริ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาป่าชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้เสริม การทำแนวเขต การปักป้ายเขตป่าชุมชน การจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าและการตัดไม้ โดยผู้นำชุมชนได้ผ่านกระบวนการความคิดทักษะการจัดการที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาฐานที่ทางเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองฯ ส่งเสริมให้ การดำเนินการข้างต้นของโครงการฯ นอกจากมีเจ้าหน้าที่ที่มาจากภายนอกมาร่วมกันทำงานแล้วโครงการฯ ยังได้สนับสนุนให้มีอาสาสมัครในชุมชนเข้าร่วมเป็นเจ้าหน้าที่อาสาสมัครในโครงการอีกด้วย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานโครงการฯ ประสบความสำเร็จทั้งด้านการฟื้นฟูป่า ปลูกป่า การป้องกันไฟป่าตลอดระยะเวลาที่โครงการดำเนินการ เนื่องจากอาสาสมัครดังกล่าวเป็นผู้นำและเป็นสมาชิกในหมู่บ้าน คือ นายอรรถัย โยยกกลาง ซึ่งเป็นประธานป่าชุมชนคนปัจจุบันและยังคงให้ความร่วมมือในการประสานงานติดตามงานที่เกี่ยวข้องจนถึงปัจจุบัน

ถึงแม้ว่าปัจจุบันโครงการฯ ได้สิ้นสุดการดำเนินงานโครงการฯ ในพื้นที่แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานร่วมกันได้พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนต่อการปกป้องรักษาป่าของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านความร่วมมือของประชาชนในชุมชน บทบาทขององค์กรท้องถิ่นในอันที่จะช่วยดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนให้มีความยั่งยืน สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้อย่างถาวร การฟื้นคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์บริเวณป่าบ้านท่าวังไพรประกอบกับการกลับคืนมาของสัตว์ป่าเช่น หมูป่า กระต่ายไก่อป่า งู และนกชนิดต่างๆ รวมถึงสัตว์ป่าขนาดใหญ่เช่น ช้าง กระทิง ทำให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนให้ความสำคัญในแง่เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งยังมีประชาชนทั่วไปเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ อยู่เสมอ เช่น การเก็บหาอาหารป่าฤดูกล

2.3 ศูนย์ส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้ที่ 4 (นครราชสีมา)

การประกาศให้ได้รับรางวัลชนะเลิศการคัดเลือกป่าชุมชนดีเด่นปี 2539 โดยศูนย์ส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้ที่ 4 (นครราชสีมา) ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการชี้วัดความสำเร็จของการจัดตั้งป่าชุมชนให้เกิดเป็นรูปธรรมในด้านบริหารจัดการ เป็นที่ยอมรับในหน่วยงานราชการ และจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคลภายนอกรู้จักป่าชุมชนบ้านท่าวังไทรมากยิ่งขึ้น ซึ่งถึงแม้ว่าทางศูนย์ส่งเสริมเพาะชำกล้าไม้ฯ ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นก็ตาม แต่ถือได้ว่าเป็นการต่อยอดและขยายผลให้เป็นที่ยอมรับทางเอกสารทางราชการ เช่น การจัดตั้งและดำเนินการเป็นป่าชุมชน รางวัลที่ได้รับการก่อกำเนิดความภาคภูมิใจมาให้ชุมชน ตลอดจนมีผู้เข้ามาเยี่ยมชมศึกษาดูงานจากกลุ่มบุคคลที่สนใจและหน่วยงานต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และกลุ่มคนที่เข้าม้างกล่าวต่างได้มีการประชาสัมพันธ์บอกกันต่อจึงทำให้เป็นที่รับทราบและกระจายชื่อเสียงด้วย

2.4 การเข้ามาศึกษาดูงานขององค์กรต่างๆ

ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี ในการดำเนินการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนต่อการปกป้องรักษาป่าของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านความร่วมมือของประชาชนในชุมชน บทบาทขององค์กรท้องถิ่นในอันที่จะช่วยดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนให้มีความยั่งยืน สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้อย่างถาวร การฟื้นคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์บริเวณป่าบ้านท่าวังไทร ประกอบกับการกลับคืนมาของสัตว์ป่าชนิดต่างๆ รวมถึงสัตว์ป่าขนาดใหญ่ทำให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นภาคภูมิใจ และการเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีการ

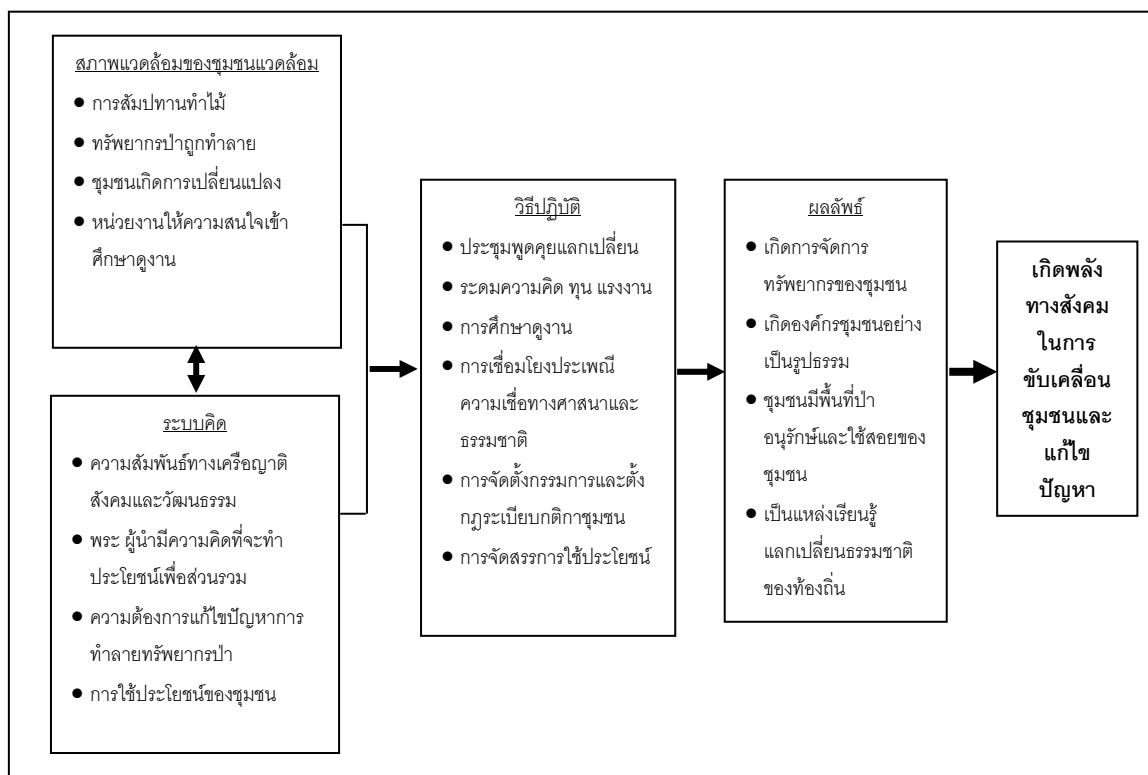
ดูแลรักษาสภาพป่าโดยชุมชนเอง ชุมชนได้เห็นและตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า ตั้งแต่ปี 2538 ป่าชุมชนบ้านท่าวังไทรจึงเป็นที่รู้จักและได้ยอมรับมากขึ้นจากองค์กรต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ต่างให้ความสนใจที่จะเข้ามาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และให้การสนับสนุนอื่นๆ มาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันการเงิน หน่วยงานราชการ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน กลุ่มพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต สำนักงานกองทุนสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมป่าไม้ ธนาคารเอเซีย ฯลฯ การเข้ามาศึกษาดูงานต่างๆ นอกจากทำให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจกับสิ่งที่ชุมชนกำลังดำเนินการอยู่แล้วยังเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ เกิดความรัก ห่วงแหนเพื่อสืบทอดให้แก่คนรุ่นลูกรุ่นหลานมากขึ้น การเข้ามาเยี่ยมเยียนจากกลุ่มบุคคลภายนอกดังกล่าวส่งผลให้ผู้นำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการได้พัฒนาและฝึกทักษะในหลายๆ ด้านที่เกี่ยวข้อง เช่น วิเคราะห์ทางความคิด การนำเสนอ การได้รับและแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ ระหว่างผู้มาเยี่ยมชมการดำเนินงานป่าชุมชน

การเข้ามาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมการดำเนินงานของชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทรขององค์กรภายนอกชุมชนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการกระจายทรัพยากรที่สำคัญให้แก่ชุมชน เนื่องจากต่างก็ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้เข้ามาเยี่ยมชมจากภายนอกและภายในชุมชนเอง เช่น การแนะนำ ให้คำปรึกษาจากนักวิชาการที่มาจากหน่วยงานต่างๆ

โดยสรุปกระบวนการทุนทางสังคมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าได้ว่าปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดทุนทางสังคมได้นั้น แบ่งออกได้เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยภายในมีผู้นำที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคม ทำให้เกิดทุนทางสังคมในการรวมพลังเพื่อสร้างทางประโยชน์ให้แก่สังคม และยังช่วยสร้างให้เกิดการระดมทรัพยากร การไว้วางใจ การเคารพนับถือ การแลกเปลี่ยนตอบแทน และทำให้เกิดคุณค่าให้กับสมาชิกของชุมชน และลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมความเป็น “คนบ้านเดียวกัน” ช่วยให้เกิดการสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม เพื่อที่จะเป็นพลังของชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนได้ มีวัฒนธรรมความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่นำมาเชื่อมโยงเป็นกุศโลบายในการปกป้องรักษาป่า ควบคุมไม่ให้มีการตัดไม้ทำลาย เมื่อชุมชนร่วมกันดูแลรักษาป่าแล้วยังการจัดสรรการใช้ประโยชน์เพื่อชุมชนตามความต้องการในเบื้องต้น ตั้งแต่การกันเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์

จนการเก็บหาพืช ผัก ฟืนเพื่อใช้ดำรงชีวิต การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเพิ่มขึ้น การตั้งกรรมการป่าชุมชนถือเป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ช่วยให้การจัดการป่าเป็นรูปธรรมมากขึ้นและมีผู้รับผิดชอบและเป็นผู้นำธรรมชาติที่ชุมชนยอมรับ เช่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนกลุ่มบุกเบิกหมู่บ้าน ข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรป่าร่วมกัน ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีส่วนในการสร้างทุนทาง การสัมปทานไม้ของบริษัทเอกชนที่สร้างความวิกฤติกับทรัพยากรป่าให้เป็นโอกาสแสดงศักยภาพของชุมชนในการปกป้องป่า มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรคพืชฯ ที่เข้ามาส่งเสริม สนับสนุนเป็นที่ปรึกษา แนะนำการขับเคลื่อนกิจกรรมงานต่างๆ อย่างใกล้ชิด ศูนย์ส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้ที่ 4 (นครราชสีมา) และ หน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานซึ่งมีส่วนช่วยสนับสนุนให้การจัดการอนุรักษ์ป่าไม้ได้เกิดการพัฒนาและปรับปรุงอยู่เสมอ เพราะการเข้ามาศึกษาดูงานขององค์กรภายนอกชุมชนได้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การได้รับความรู้และถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ศึกษา และสมาชิกได้พัฒนาและฝึกทักษะในการเป็นวิทยากรนำชม เกิดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผลที่ได้รับทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ทำให้เกิดกำลังใจและตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เกิดการยอมรับในวงกว้างของสังคมเพิ่มมากขึ้น และยังทำให้การดำเนินงานเป็นที่น่าเชื่อถือ น่าสนใจ เพราะได้มีการเผยแพร่ข่าวประชาสัมพันธ์การจัดการทรัพยากรป่าไปในคราวเดียวกัน และก่อให้เกิดการกระจายทรัพยากรได้อย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น ส่วนการเข้ามาศึกษาวิจัยของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งพบว่าหน่วยงานจากภายนอกให้ความสนใจและเข้ามาศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ชมรมฯ ได้รับการสนับสนุนในทางวิชาการ ได้รับความรู้ใหม่และสามารถนำมาปรับใช้กับภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน และยังได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาเก่าที่ไม่ได้นำมาใช้ในปัจจุบัน นำมาเผยแพร่และประยุกต์ใช้กับการศึกษาวิจัย และส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และสามารถกระจายความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม

ภาพที่ 16 แสดงกระบวนการทุนทางสังคมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านท่าวังไทร

ส่วนที่ 4 แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่าทุนทางสังคมได้สร้างคุณค่าและเป็นพลังให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมากเพราะในชุมชนมีทุนต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น ทุนมนุษย์ ทุนภูมิปัญญา ทุนเงินตรา ทุนทรัพยากร ซึ่งการให้คุณค่าแต่ถ้าไม่ได้มีการนำทุนต่างๆ เหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือแปรเปลี่ยนให้เป็นพลังของชุมชนอันแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของทุนต่างๆ ที่ได้สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ถ้าทุนทางสังคมเหล่านี้ไม่ได้นำมาสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทุนเหล่านี้ก็จะกลายเป็นเพียงองค์ประกอบของชุมชนที่ไม่มีประโยชน์ใดๆ เพราะฉะนั้นการนำทุนทางสังคมมาก่อให้เกิดคุณค่าและพลังของชุมชน จึงจำเป็นต้องนำมาผ่านกระบวนการทุนทางสังคมส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ของกระบวนการทุนทางสังคมที่สามารถช่วยผลักดันทุนในการระดมทรัพยากรทุนของชุมชนเพิ่มขึ้น เกิดการระดมปัญหา และเกิดการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึงแก่ชุมชนและสังคม กระบวนการทุนทางสังคมจึงมีความสำคัญที่จะทำให้ทุนของชุมชนต่าง ๆ เกิดการขับเคลื่อนและเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้ เพื่อสร้างพลังของชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนไปตามที่ชุมชนต้องการ ดังนั้นจึงแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนี้

1. การพัฒนาทุนมนุษย์

การดำเนินงานการอนุรักษ์ป่าของบ้านท่าวังไทร พบลักษณะทุนมนุษย์ได้แก่ ผู้นำธรรมชาติ พระสงฆ์ (หลวงพ่อบุญ) ผู้นำกลุ่มบุกเบิกที่มีความต้องการที่จะดำเนินกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์ของชุมชน ดังนั้นเพื่อให้เกิดกลุ่มบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถมากขึ้นและประสานประโยชน์ของชุมชนให้เกิดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์แก่ชุมชนมากขึ้น จึงดำเนินการพัฒนา ดังนี้

- พัฒนาทรัพยากรบุคคลทุกระดับในชุมชน กลุ่มคน ทุกรุ่นในหมู่บ้าน ทั้งผู้นำที่เป็นพระสงฆ์ โดยส่งเสริมให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในระดับที่เหมาะสมและเอื้อในการนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นได้ ซึ่งความรู้มิได้จำกัดเฉพาะความรู้เชิงวิชาการเท่านั้น หากแต่หมายรวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเชื่อที่สามารถนำไปจัดการได้

- ส่งเสริมบุคคลในชุมชนให้เป็นคนที่มีคุณธรรม ให้เป็นคนที่มีจิตสำนึกหรือตระหนักต่อการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างกลมกลืน และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่มีอยู่ ตลอดจนการไม่กอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างละโมภ

- ควรส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนที่มีความสงบสุขอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรอื่นๆ โดยอาจจะพัฒนากิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเพื่อสร้างบรรยากาศและเชื่อมกิจกรรมให้เกิดการขยายผลและต่อยอดสืบสานงานการอนุรักษ์ของกลุ่มคนรุ่นเก่าให้สามารถดำเนินการต่อไปในปัจจุบันและอนาคตให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติของท้องถิ่นให้มากขึ้น

2. การพัฒนาทุนสถาบัน

สถาบันที่จัดตั้งขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าวังไทร สถาบันครอบครัว ศาสนา การศึกษา การเมือง องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ฯลฯ จะมีส่วนในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้ประสิทธิภาพและเหมาะสมควรมีแนวทางการพัฒนา กล่าวคือ

- พัฒนาและมีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยเฉพาะการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร หรือการเพิ่มพูนความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- สามารถจัดการตัวเองได้ ตั้งแต่การวางแผน การจัดกระบวนการ การลงมือดำเนินการตามแผน และการประเมิน ตลอดจนการสามารถเข้าเชื่อมกิจกรรมของชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้ เช่น โรงเรียนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นใช้ประโยชน์เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ จัดกิจกรรมค่ายเยาวชน เป็นต้น
- ดำเนินกิจกรรมที่บ่งชี้ถึงความเสียสละในการจัดการ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการรู้สึกรักและหวงแหน และสามารถในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้จากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน
- เสริมสร้างและขยายความสัมพันธ์แต่ละสถาบันให้มากขึ้น โดยให้ชุมชนมีพื้นฐานของการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัย ให้ความรัก ความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความไว้วางใจก็จะเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างกัน ซึ่งสามารถสร้างพลังของชุมชนให้ขับเคลื่อนได้มากกว่าพลังจากภายนอกที่เข้ามาขับเคลื่อนชุมชน ซึ่งอาจจะใช้กิจกรรมพัฒนาต่างๆ เป็นตัวช่วยสร้างบรรยากาศของความสัมพันธ์

3. การพัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ภูมิปัญญา วัฒนธรรม รวมถึงระบบคุณค่า ความเชื่อ คุณธรรม วินัยวัฒนธรรมและความรู้ของท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ สิ่งเหล่านี้มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับมิติของการพัฒนาต่างๆ อย่างเป็นพลวัตร จึงมีแนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- การพัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมควรจะพิจารณาและดำเนินการให้มีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมบ้านท่าวังไทร การส่งเสริมให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ส่งเสริมให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติมากขึ้น เพื่อเป็นแรงยึดเหนี่ยวชุมชน เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้อง
- ส่งเสริมให้เกิดการให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนและความยั่งยืนของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์สูงสุดในการผลิตต่อหน่วย ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมของตน โดย

ผสมผสานความรู้ ความเชื่อ ระเบียบของสังคม ความเชื่อในพุทธศาสนาและธรรมชาติ นำมาช่วย
จรรโลงความรู้สึกและจิตสำนึกร่วมกันของชุมชน

- การจัดการและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางสังคม ด้วยการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษา
ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นร่วมมือกับหน่วยงานและชุมชนในการเสนอองค์ความรู้ รวมทั้งการ
ใช้สื่อในการเผยแพร่ความรู้อย่างต่อเนื่อง